

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

РУРАЛНОСОЦИОЛОШКИ ПРИСТУП ПЛАНИРАЊУ У САВЕТОДАВНОМ РАДУ*

Марица Миладиновић¹

Резиме: Пољопривредно саветодавство требамо посматрати као инструмент развоја пољопривреде и села и посветити му више пажње у организацији и планирању. Проблем планирања пољопривредног саветодавног рада је комплексан, како теоријски тако и практично. Планирање захтева стручност и интердисциплинарни сарадњу јер се ради о вишедимензионалном процесу која захвата многе проблеме. У раду се проблему планирања саветодавног рада прилази руралносоциолошки. Изнета су кључна проблемска подручја и дата објашњења основних елемената планирања саветодавног рада који морају бити задовољени како би саветодавни рад имао позитивне ефекте.

Кључне речи: пољопривредно саветодавство, планирање саветодавног рада, елементи планирања саветодавног рада.

Планирање у саветодавном раду

Успешан и ефикасан саветодавни рад подразумева његово систематично планирање. Планирање је јако сложен и битан процес јер од доброг, рационалног, стручног планирања може зависити успех целокупног саветодавног рада. Проблем планирања у саветодавству може се посматрати на неколико аналитичких нивоа. Може се посматрати са *временског становишта и обима циљева* као дугорочно, средњорочно и краткорочно планирање саветодавног рада. **Дугорочно планирање** има постављене опште циљеве. То су општи развојни циљеви једне земље, изражени кроз

* Рад је део истраживања на пројекту: „Социјално-економске и културне карактеристике и потенцијали Војводине као чинилац регионалног повезивања и интеграције у Европу“, ИБ 149013, које финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

¹ Марица Миладиновић, истраживач приправник, Департман за економику пољопривреде и социологије села, Пољопривредни факултет, Нови Сад

развојне мере аграрне политике. Планира се шта се жели постићи у области пољопривредног развоја, што је повезано са развојем једног друштва уопште. Овде највише до изражаја долазе утицаји вредносних елемената. Према одређеним вредностима се дефинише пожељна и очекивана будућност која се жели остварити спровођењем планиране делатности «...деловању вредности указују циљеве, одмеравају важност разних могућних циљева на које се може усмерити делатност, постављају норме идеалног и дозвољеног понашања у разним облицима делатности и у разним приликама, а утичу на значај који ће се придавати појединим друштвеним појавама итд.»¹ Од тога колико су реално постављени општи циљеви зависи какав ће бити средњорочан план. **«Средњорочна планирања у ствари чине опрационализацију претходних циљева, у краћим временским периодима, а њихова реализација првенствено је одређена доступношћу и структуром средстава. Искусвена основа ових планирања је шира, разрађенија, заснива се на великом броју обавештења и синтетичких показатеља квалитативног и квантитативног типа»**² **Краткорочно планирање** је опрационализација средњорочних планова, где се планирају конкретни кораци који се морају предузети како би се остварили утврђени, јасно дефинисани циљеви. Овај ниво планирања укључује утврђивање метода и средстава за остварење циљева, израду програма саветодавног рада, као и утврђивање планских задатака, и планирање индивидуалних активности.

Планирање саветодавног рада може се разликовати и према томе да ли се планира на националном или на локалном нивоу тј. према томе **ко доноси одлуке, управља и руководи променама** и колико су сви актери саветодавног процеса активни у планирању.

Централизовано планирање, «одозго на доле» («top down») је планирање када се од саветодаваца очекује да спроводе планове састављене на националном нивоу.

Аутори Albrecht Н. и остали овај приступ називају „продуктивним технолошким приступом“: *„рурална полиса развоја „одозго“ која представља или подразумева националне и макроекономске интересе, често је склона формулисању пољопривредних проблема и циљева на теоријски*

¹ Милић В., (1996), Социолошки метод, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, стр. 335. Више о етичко-културним вредностима и њиховом утицају на научна истраживања друштвених појава у поменутој књизи стр. 335-362

² Богдановић Марија, (1983), *Планирање друштвених промена и развоја*, Истраживање и планирање друштвених промена и развоја, свеска бр. 5, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, стр. 135

*начин, без било каквог приснијег сазнања о условима у којима се налази рурална популација.*¹

Овакав приступ саветовању у коме саветодавци добијају готова решења, унапред донешене одлуке и упутства, не може дати најбоље резултате. Тада се ради онако како би требало, а не онако како реална ситуација налаже.

Leuwis C. критикује идеју да се друштвена промена и иновација могу планирати. Он наине сматра да је овакво мишљење везано за инструментално схватање саветодавства, схватање да се треба планирати „одозго надоле“, са унапред дефинисаним циљевима и организованим потезима. Она сматра да овакав, „механички“, поглед на промене и иновације карактеришу две одлике:

- саветодавни рад се одвија након што су циљеви и политика дефинисани од стране спољних агенција. Треба убедити што је могуће више људи да прихвате дату политику или усвоје иновацију која им се нуди;
- саветодавство се намерно употребљава као инструмент политике са циљем да се управља и руководи људским понашањем, при чему се људско понашање сматра предвидивим.²

Саветовање даје много боље резултате уколико уважава реалне, стварне проблеме фармера и локалне заједнице који учествују не само у идентификацији већ и у решавању тих проблема, односно уколико има **партиципативни приступ**. Ово, **децентрализовано, или «одоздо нагоре» («bottom up»)** планирање је када фармери активно учествују и са својим саветодавцима праве планове за унапређење локалне пољопривреде на основу локалних потреба и потенцијала, а затим праве захтеве за специфичну помоћ од националних и регионалних власти.

Leuwis C. сматра да се чак и не треба говорити о планирању „комуникационе интервенције“ (саветодавног рада) јер је то флексибилан процес у коме се циљеви и средства прилагођавају новим ситуацијама и не могу се планирати. Циљеви и средства не могу бити унапред дефинисана, јер она често не одговарају новонасталим ситуацијама. Уместо планирања он

¹Albrecht H., Bergmann H., Diederich G., Großer E., Hoffmann V., Keller P., Payr G., Sülzer R., (1989), *Rural Development Series, Agricultural Extension, Vol. 1, Basic Concepts and Methods*, Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH, Eschborn, стр. 41

² Више у Leuwis C., Ban A. W. van den, (2004), *Communication for rural innovation: Rethinking agricultural extension*, Blackwell Publishing, Oxford, UK, поглавље 4.1. стр. 49-53

говори о „менаџменту процеса“¹. Као кључне процесе у индуковању промена и иновација он наводи: *изградњу мреже* (успостављање нових односа између људи, техничке и природе), *друштвено учење и преговарање* (промене постојећег стања су често праћене конфликтима који морају бити решени преговарањем).²

Без обзира што се по Leuwis-у ови процеси не могу планирати, поједини делови циклуса планирања морају бити дати као задаци и функције који орјентишу саветодавни рад. Такође, индивидуалне активности морају бити добро припремљене, флексибилно планиране и постављене у контекст ширих процеса.

Без обзира на неке недостатке које може имати партиципативни приступ (потребан је дужи временски период, постоји опасност да фармери неће бити заинтересовани за учешће итд.), Leuwis ипак сматра да је такав (интерактивни) модел саветодавног рада једини који би могао дати позитивне резултате. Он наводи четири аргумента зашто је неопходно да саветодавни рад буде у интеракцији са могућим корисницима савета (фармерима):

- **прагматични аргумент** – овакав приступ је неопходан уколико желимо да саветодавни рад буде ефикасан,
- **идеолошки и нормативни аргументи** – грађани имају права да буду активни учесници у креирању своје будућности,
- **политички аргументи** – партиципација може помоћи еманципацији и оспособљавању одређених група,
- **аргументи одговорности** – потенцијални корисници имају одређени степен контроле над буџетом и активностима³.

Постоје неслагања аутора о томе шта подразумева партиципацију и у чему се она огледа. Да ли је партиципација: *сарадња* фармера у спровођењу саветодавних програма, *спровођење саветодавних активности* од стране групе фармера, *пружање информација* неопходних за планирање ефективног саветодавног рада, *учешће* сељака или њихових представника у организацији пружања саветодавних услуга, *плаћање свих или делова трошкова* саветодавних услуга, *надзор* саветодаваца?⁴

¹ Више у Leuwis C., Van A. W. van den, (2004), поглавље 4.2. стр. 53-57

² Исто, стр 55

³ Исто, стр. 55, 56, 57 и 248

⁴ Van van den A. W., Hawkins H. S., (1996), *Agricultural Extension*, Blackwell Science, Oxford, UK, стр. 218

Ban A. W. van den под партиципацијом подразумева учествовање фармера у процесу доношењу одлука и сматра да је то ефикасан начин за постизање циљева саветодавних програма формулисаних од стране политичара и саветодаваца. Фармери могу утицати на своју будућност и повећати своју моћ одлучивања у друштву.

Различити аутори, такође имају различита схватања о томе *ко све треба да учествује у доношењу одлука*. Поставља се питање да ли сви треба да партиципирају, као и ко ће бити укључен у партиципацију? Leuwis C. идеју да током партиципативних процеса ауторитет доношења одлука и контрола морају бити предати свим учесницима назива „максимум партиципације“. Он говори о томе да се партиципација може спроводити на неколико нивоа: *примање информација, пасивно давање информација, консултација, колаборација, самомобилизација*.¹

Leuwis C. се слаже са тим да су коначне одлуке важне али сматра да оне расту из постепеног процеса учења и обликују се током саветодавног процеса. Он наглашава да чињеница да су фармери учествовали у процесу доношења одлука не значи да су они истовремено нешто и научили тј. то што је фармеру повећан ауторитет није гаранција успешне иновације. Leuwis сматра да би имало смисла мерити ниво партиципације фармера његовим укључивањем у учење или преговарање пре него у доношењу одлука.² Он сматра да није продуктивно увек тежити максималној партиципацији. Нису сви подједнако мотивисани за учешће и прихватање одговорности, а ту је и проблем локалне борбе интереса и политике. Не може се избећи рад са лидерима заједнице и онима који имају такве аспирације.

Ban A. W. van den наводи да се представници фармера који ће бити укључени у партиципацију могу бирати кроз фармерске организације, преко локалних чланова парламента, преко саветодаваца који сами бирају представнике или то могу бити лидери села или старији угледни појединци.³ Грешка је укључивати у саветодавни процес само најиновативније и најобразованије фармере. Неопходно је да се приликом планирања саветодавних програма чује мишљење и потребе случајно изабраних фармера. Да се не би догодило да програм буде прилагођен и намењен само најуспешнијим фармерима а да потребе мањих фармера буду потпуно занемарене без обзира што су њима такође потребни савети.

Планирање успешног саветодавног рада мора да укључи поједине елементе оба приступа: централизованог и децентрализованог. Мора се

¹ Leuwis C., Ban A. W. van den, (2004), стр. 250-251

² Leuwis C., Ban A. W. van den, (2004), више на стр. 251-256

³ Ban van den A. W., Hawkins H. S., (1996), стр. 220-221

направити **равнотежа** између националних и локалних захтева и интереса. Национална политика и програми утврђују приоритете и дају **општи оквир и смернице** у коме саветодавци уз активно учешће фармера планирају свој локални програм. Локални саветодавни програм мора бити усклађен са дугорочним циљевима руралног и пољопривредног развоја једне земље. Међутим, те смернице дугорочног развоја морају бити дате само оквирно у смислу стратегије руралног пољопривредног развоја, операционализоване у политици руралног развоја и аграрној политици које се креирају на националном нивоу. С друге стране приликом планирања саветодавног програма **мора** се водити рачуна о томе да програм буде **усклађен са потребама локалне заједнице** и реалним потребама и тежњама газдинстава јер се на тај начин пре свега обезбеђује мотивација фармера за пољопривредни развој и једино уколико се уважавају стварне потребе фармера и има смисла пружати им саветодавне услуге. Децентрализовани приступ планирању саветодавног рада је битан због тога што се увек морају уважавати регионалне карактеристике и потенцијали за пољопривредну производњу и развој. Те регионалне и локалне специфичности не могу бити унапред познате (не постоји унапред дефинисана формула успешног пољопривредног и руралног развоја која је применљива за сва подручја и у свако доба коју би могао да понуди национални план развоја и који би требао успешно да важи за све). Фармери некада не умеју да препознају или не могу јасно да формулишу проблем и траже помоћ јер немају довољно знања. Зато саветодавна служба мора да започне неку активност како би иницирала промене. Главни циљ програма у саветодавству је да иницира промене и указује на значај саветодавства за пољопривредни развој.

Планирање саветодавног рада увек мора да обухвати следеће елементе:

- **ситуациона анализа** која омогућава општи опис и анализу стања помоћу кога могу да се утврде циљеви тј., да се идентификују проблемска подручја и утврде смерови којима ће се саветодавни рад кретати,
- **циљеве**, за које се очекује да буду остварени у одређеном периоду као и утврђивање средстава за постизање циљева,
- **утврђивање циљних група** односно коме је помоћ потребна, и која врста помоћи којој групи,
- **избор метода и техника** саветодавног рада,
- **план рада** саветодавних активности чије би спровођење требало да доведе до остварења циљева.

Ситуациона анализа

Анализа постојеће ситуације неопходна је за откривање и разумевање проблема и њихових узрока као и за идентификацију природних, људских и других ресурса подручја за које се планира саветодавни рад. На тај начин ситуациона анализа помаже да се донесу одлуке о циљевима и мерама које су неопходне да се ти циљеви остваре. Анализа ситуације подразумева прикупљање и анализу података и идентификацију проблема и потенцијала расположивих за локални рурални и пољопривредни развој. Саветодавци морају бити упознати са постојећом ситуацијом како би на основу ње могли утврдити колико је реална пожељна ситуација.

Аутори GTZ-ове студије наглашавају могућност јављања бројних проблема приликом извођења истраживања у току планирања саветодавног рада.¹ Проблеми се могу јавити пре свега зато што се ради о мултидисциплинарним истраживањима која укључују велики број научника, истраживача и стручњака који не деле увек мишљење о томе шта је главни проблем односно предмет истраживања, а затим и проблеми практичне применљивости резултата као и учешће циљних група у целокупном процесу. Као могућа решења за превазилажење ових проблема ови аутори нуде: укључење циљних група у процес доношења одлуке о циљевима истраживања, што осигурава практичну применљивост резултата истраживања, посматрање проблема из дугорочне перспективе што осигурава целовит увид итд.

Информације добијене истраживањем су потребне да би саветодавац имао увид у ситуацију у којој ради и планира свој рад: каква је демографска слика, социо-економска обележја, која су производна обележја, какав је ниво образовања и писмености, величина газдинства, обележја локалне културе, који су локални канали комуникације, каква је друштвена организација локалне заједнице итд. Ове информације се могу добити из различитих извора: непосредним емпиријским истраживањем локалних заједница и региона који нас интересују (анкетним путем, интервијуом, посматрањем итд.), или/и анализом већ постојећих извора података (подаци званичне статистике, катастарске књиге и сл.). Такође је веома важно да саветодавци на састанцима, јавним дискусијама, или у личним контактима са фармером и виђенијим људима у локалној заједници, слушају, постављају питања и да се постепено лично упознају са пољопривредним, економским и социјалним специфичностима области у којој раде.

¹ Види Albrecht H., Bergmann H., Diederich G., Großer E., Hoffmann V., Keller P., Payr G., Sülzer R., (1989), Табела 7, стр. 186

Избор и дефинисање циљева

Уколико желимо да саветодавни рад буде ефикасан, битно је да програм рада саветодаваца буде планиран и организован у складу са унапред дефинисаним циљевима. Циљеви саветодавног рада су увек у складу са ширим развојним циљевима, међутим, они такође морају бити усклађени и са потребама и проблемима локалне заједнице као и са конкретним потребама породичних газдинстава. Остварење циља мора бити подједнако значајно и за саветодавца и за циљну групу, фармере, као кориснике саветодавних услуга. Код дефинисања циљева морају се узети у обзир реалне могућности, околности и расположива средства. Претходно обављена ситуациона анализа је пружила слику стварних потреба али и очекивања сеоских газдинстава и на тај начин омогућила упознавање са реалном ситуацијом. Неопходно је сазнање о томе са којим се проблемима суочава регион у коме се саветодавство спроводи, како би се, с једне стране, могле донети одлуке о томе шта фармери треба да раде, шта треба да науче, да знају, и за шта морају бити способни, и да би се, с друге стране, могло увидети на који начин саветодавни рад доприноси остварењу плана пољопривредног развоја.

Приликом избора циљева саветодавног програма по Van-у A. W. van den морају се узети у обзир: постојећа ситуација, представе о пожељној ситуацији, разлози одступања постојеће од пожељне ситуације и могућности спровођења промена кроз саветодавство са расположивим средствима и радном снагом¹

Дефинисање пожељне ситуације повезано је са проценом вредности. Не виде сви исто пожељну ситуацију, оно што је за неког пожељно, за другога није. Наиме, често се јавља проблем стремљења ка различитим циљевима који не могу бити истовремено остварени. Такође се може десити да постоје разлике у мишљењу о томе на којој вредности треба да почива одлука о циљевима саветодавног рада. Програми саветодавног рада морају брзо да се прилагођавају променама. Морају бити флексибилни јер се само у одређеној мери планира према очекиваном развоју у будућности. Да би се дефинисала пожељна ситуација важан је увид у узроке непожељних процеса или ситуација. Увек се мора постављати питање зашто пожељна ситуација још није успостављена (да ли фармери немају довољно знања и вештине, да ли социјална структура узрокује и подржава непожељну ситуацију, да ли друштвена контрола отежава спровођење пожељних промена?).

Да би се дефинисали циљеви саветодавног рада мора најпре постојити сагласност око тога **који су то највећи проблеми** са којима се суочавају фармери, заједница и регион. На питање шта је највећи проблем може се дати

¹ Van van den A. W., Hawkins H. S., (1996), стр. 186

различит одговор у зависности од тога ко посматра ситуацију. На представу о проблему утиче претходно знање, мотиви и различита процена вредности. На постојање проблема нам указују одређени симптоми. Међутим, одређени аутори наглашавају да се многи проблеми манифестују сличним симптомима што нас може довести до погрешних закључака, па проблем треба дефинисати на основу узрока а не симптома. На узрок проблема указује «критичан фактор». «Критичан фактор указује на то шта треба променити пре него што се ишта друго промени»¹ Када су откривени и дефинисани проблеми није тешко конкретизовати циљеве.

Аутори GTZ-ове студије сматрају да у планирању саветодавног рада средишње место заузима дефинисање проблема а не дефинисање циљева и мера. Наглашавају да је полазна тачка иницијативе развоја управо проблем циљне групе и њихово виђење тих проблема. Пошто је структура проблема обично компликована они саветују да се направи хијерархија проблема, при чему претходно мора бити у целости испитана почетна ситуација²

Van A. W. van den истиче да се приликом дефинисања циљева саветодавног рада мора донети избор о томе да ли се промене односе само на појединца, њихово друштво или обоје, и да ли тежимо променама у тачно утврђеном правцу, или желимо да унапредимо способност фармера да доноси одлуке?

Ови избори се врше у складу са тим да ли желимо да помогнемо фармерима решавањем њихових проблема, да ли желимо да помогнемо фармерима да сами дођу до решења, или да их обучимо како да решавају сличне проблеме у будућности?³

Ради конкретизације циљева, мора се правити разлика између различитих нивоа циљева, тј. саветодавац мора да направи хијерархију циљева. Морају се анализирати различити циљеви, како би се установило да ли нижи нивои заиста доприносе постизању циљева на вишим нивоима. На овај начин би требало вршити избор између краткорочних и дугорочних циљева, као и између циљева на националном и локалном нивоу, с тим да циљеви на националном и локалном нивоу морају бити међусобно усаглашени.

¹ Петковић М., Јанићијевић Н., Богићевић Б., (2002), Организација теорија, дизајн, понашање, промене, Економски факултет, Београд, стр. 438

² Опширније у: Albrecht H., Bergmann H., Diederich G., Großer E., Hoffmann V., Keller P., Payr G., Sülzer R., (1989), стр. 45-46.

³ Van van den A. W., Hawkins H. S., (1996), стр. 188

Дефинисање циљне групе

У планирању програма морају се јасно дефинисати циљне групе ради доношења исправне одлуке о циљевима, садржају савета, методу и средствима за остваривање циља, као и радној снази неопходној за остваривање тих циљева.

Аутори GTZ-ове студије наводе да је погрешно сматрати да је саветодавни рад намењен читавој руралној популацији као циљној групи. Када циљна група није диференцирана према социо-економској структури и осталим карактеристикама, немогуће је прилагодити мере развоја на индивидуалне ситуације. У региону за који се планира саветодавни рад ови аутори разликују следеће облике груписања: **свеукупна популација региона, циљна популација** тј. циљна група (сви они који ће користити услуге саветодавног рада), **подгрупе у оквиру циљне групе** (подподела циљне групе која помаже при дефинисању проблема специфичних за дати пројекат. Нпр. закупци, комерцијални поседи итд.), **посредне групе** – груписање између циљне групе и подгрупа (нпр. проширене породице, омладински клубови итд.), **групе које саветодавни рад дотиче индиректно** (део популације на које се не односи директно саветодавни рад, али ипак имају користи или штете од њега. Нпр. власници земље, закупци итд.), **групе које пружају услуге** (овде спадају саветодавне службе, истраживачке станице, државни уреди, маркетиншке службе итд.).¹

Leuwis C. разликује **крајњу, средњу (посредничку), услужну и регулаторну** «циљну публику». Крајња циљна публика су индивидуални фармери а посредничка могу бити нпр. фармерске организације. Услужна циљна публика је у сталном контакту са фармерима али нису чланови крајње циљне публике, већ су често они који пружају неке услуге нпр. ветеринари, трговци и сл., док је регулаторна циљна публика, група која је у позицији да подржи или омете промену (нпр. владина тела, индустрија за производњу неких средстава, трговци и сл.). Разлике између појединих циљних група нису увек јасне и оне се могу преклапати.²

Анализа циљних група је једна од важнијих метода за доношење одлуке о томе који проблеми ће бити предмет саветодавног програма. Приликом избора предмета саветодавног програма битно је да се води рачуна о усклађивању потреба циљне групе са потребама за променом за које саветодавци или њихове организације сматрају да треба да се догоде.

¹ Више о томе у: Albrecht H., Bergmann H., Diederich G., Großer E., Hoffmann V., Keller P., Payr G., Sülzer R., (1989),, стр. 26-29

² Leuwis C., Ban A. W. van den, (2004), стр.285

Према Ван-у А. W. van den анализа циљних група треба да пружи информације о томе: шта циљне групе сматрају својим проблемом, какво знање, вештине и ставове циљне групе имају о својим проблемима, који чланови циљних група доносе које одлуке и ко утиче на те одлуке, које канале комуникације користе, на који начин се чланови циљних група повезују са саветодавцима и да ли верују њиховој стручности и објективности, каква је постојећа ситуација у којој се налази циљна група и на који начин она утиче на њено понашање (то подразумева и јасан увид у постојеће односе моћи у локалном друштву), које су описне варијабле циљних група, које варијабле треба користити за поделу групе на хомогеније под-групе.¹

Leuwis C. наглашава значај уважавања релевантних различитости приликом планирања активности у саветодавству. Он наводи да се могу уочити два типа разлика унутар циљних група.

Први тип разлика се односи на то шта људи раде или не раде и зашто. Ту спадају: различите навике, различити разлози за обављање основних делатности у смислу различитих веровања, различите аспирације, различитих могућности и способности, различитих друштвених притисака, различите перцепције проблема и решења и сл.

Други тип разлика међу циљним групама се односи на вероватноћу интеракције и комуникације са одређеним актерима. Други тип се може идентификовати преко: различитих образаца употребе медија, различитости у интересима и мотивацији за учењем, различитих учешћа у друштвеним групама и/или контактима са организацијама, разлика у квалитету односа са укљученим групама, различите способности и воља за изражавањем ставова и одбраном интереса.²

Већ смо на више места истакли важност укључивања циљних група у процес планирања и организовања саветодавног рада, јер то вишеструко помаже ефикасности саветодавног рада. Међутим као проблем се јавља одабир најбољег начина да се та партиципација оствари. Аутори GTZ-ове студије наводе да је процес укључивања циљних група у планирање саветодавног рада олакшан уколико су оне добро организоване. Када фармери имају своја удружења, организације, савезе олакшана им је могућност да своје идеје, предлоге, сугестије изложе и да оне буду уважене и узете у обзир приликом доношења одлука. Такође наводе да је јако битно да саветодавци током сусрета са фармерима стално бележе њихове идеје и

¹ Ban van den A. W., Hawkins H. S., (1996), стр. 180-184

² Опширније у: Leuwis C., Ban A. W. van den, (2004), стр.280-285

искуства која имају са фармерима јер то све помаже унапређењу саветодавног процеса.

Саветодавна порука

Програм саветодавног рада мора садржати и одлуке о **садржају саветодавне поруке**. Садржај савета зависи од циља, циљне групе, тј. коме је намењен као и од саветодавне стратегије. Саветодавне поруке се морају планирати и осмишљавати тако да уважавају реалне потребе и могућности фармера како би имале ефекта јер би у супротном рад био неуспешан што би смањило поверење између саветодавца и фармера.

Садржаји савета морају одговарати изабраном циљу, бити прилагођени времену које је на располагању и повезани са оним што фармери знају и за шта су способни. Решења која се нуде саветодавном поруком морају бити прихватљива за фармере одређеног региона, технички проверљива, конзистентна са националном и локалном политиком, изводљива у периоду и са средствима који су на располагању фармерима и саветодавној служби, и морају бити у оквиру могућности и описа посла саветодавца. Код избора садржаја саветодавне поруке битно је да се води рачуна о томе да фармери могу спровести препоруку користећи средства која већ имају и која су им доступна.

У избору садржаја поруке важну улогу имају методолошка промишљања. Велики значај имају питања циљних група и њихова потреба за информацијама. Садржај саветодавне поруке би требао да буде повезан са знањем и ставовима циљне групе уколико се жели да те информације буду искоришћене за доношење одлука и формирање мишљења. Грешка се јавља када саветодавци са посебном техничком експертизом претпостављају да је знање фармера веће него што оно заиста јесте, због чега се може десити да фармери не разумеју поруку. Садржај поруке мора бити повезан са оним што фармери знају, за шта су способни и вољни да раде.

Саветодавне методе

Ефикасност програма зависи и од **избора саветодавне методе** и начина на који се те методе користе. Према Van-у van den A. W. избор најбоље саветодавне методе зависи од: циља, величине и образовног нивоа

циљне групе, степена поверења између циљне групе и саветодаваца, вештина саветодаваца, и расположивих средстава и радне снаге.¹

Најефикасније је користити комбинацију неколико саветодавних метода. Различите саветодавне методе не смеју да искључују једна другу, и јако је битно знати када коју методу треба користити. На избор методе за преношење саветодавне поруке свакако утиче пре свега садржај саветодавне поруке као и време које је предвиђено за постизање резултата. Саветодавне методе морају бити усклађене са циљевима саветодавства, тако да промене у циљевима захтевају и промене у методама. Код избора метода прво се узимају у обзир трошкови, не само утрошени новац већ и утрошено време саветодавца. На ефикасност програма утиче не само избор метода већ и начин на који ће се те методе користити.

Веома велики значај у преношењу саветодавних порука и подстицању фармера на примену нових метода, техника и примену нових технологија у раду имају свакако масовни медији. Они су такође веома битни у популарисању саветодавног рада и упознавању фармера са тим зашто је за њих корисно да сарађују са саветодавцима и како им могу користити нова знања и искуства.

Саветодавним програмом морају се такође дефинисати **обавезе и задаци саветодаваца**, као и то ко ће и на који начин допринети остварењу плана предвиђеног програмом. Услов за успешно спровођење програма саветодавног рада је да саветодавац буде компетентан јер он одлучује о томе која знања и вештине су потребна фармеру, које саветодавне методе треба користити, која средства и каква подршка ће требати фармеру итд. Циљеве који су постављени у програму, саветодавац треба разложити на одређене кораке које треба преузети у току године чиме истовремено припрема распоред саветодавних активности за период предвиђен програмом.

Саветодавац може унапредити саветодавни програм његовим разлагањем на распоред активности на нивоу одређених области. Када се заврши планирање свих других циљева програма, саветодавац може повезати све те планове у један свеобухватни **годишњи радни план**. Годишњи радни план не прецизира шта ће саветодавци радити сваког дана у току године али садржи податке када свака од саветодавних активности почиње, када се завршава и која средства су неопходна за сваку од њих. Саветодавни програм не би требао да буде ригидан већ флексибилан, како би саветодавци могли да реагују на промене ситуације, нарочито када су у питању непредвиђене реакције и потребе циљне групе.

¹ Ban van den A. W., Hawkins H. S., (1996), стр. 194

Планирање саветодавног рада је веома сложен процес који је неопходан за успешно функционисање саветодавног система. Чињеница је да ниједна саветодавна служба или организација не може успешно остваривати неке резултате уколико не зна који су им циљеви рада, са којом категоријом сеоске популације раде, које методе рада користе, са којим персоналним, финансијским, материјалним ресурсима располажу, који су потенцијали региона где намеравају да спроводе рад итд. Међутим, није довољно планирати рад само да би се задовољила форма, ти планови морају бити реални и морају бити у функцији унапређења и олакшавања саветодавног рада. Зато је веома битно да се планира уз активно учешће фармера, корисника савета и услуга тј. уз уважавање партиципативног приступа.

Литература

1. Albrecht H., Bergmann H., Diederich G., Großer E., Hoffmann V., Keller P., Payr G., Sülzer R., (1989), *Rural Development Series, Agricultural Extension, Vol. 1, Basic Concepts and Methods*, Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH, Eschborn
2. Ban van den A. W., Hawkins H. S., (1996), *Agricultural Extension*, Blackwell Science, Oxford, UK
3. Bogdanović Marija, (1983), *Planiranje društvenih promena i razvoja*, Istraživanje i planiranje društvenih promena i razvoja, sveska br. 5, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, (123-142)
4. Leuwis C., Ban A. W. van den, (2004), *Communication for rural innovation: Rethinking agricultural extension*, Blackwell Publishing, Oxford, UK
5. Milić V., (1996), *Sociološki metod*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
6. Petković M., Janićijević N., Bogićević B., (2002), *Organizacija teorija, dizajn, ponašanje, promene*, Ekonomski fakultet, Beograd

Примљено: 02.08.2007.

Одобрено: 26.09.2007.

UDC: 631.1:659.2

RURAL SOCIOLOGICAL APPROACH TO PLANNING IN EXTENSION WORK

Marica Miladinovic, researcher
Department for economics of agriculture and rural sociology
Faculty of Agriculture, Novi Sad

Abstract

Agricultural extension work should be seen as an important instrument of agricultural and rural development and it requires more serious attention regarding its organization and planning. Extension planning is a complex issue, both in theory and practice. Planning requires expertise and interdisciplinary cooperation, due to its multidimensional character that comprises many problems. The approach to extension planning is from the standpoint of rural sociology. In the paper we present key problem areas and give explanations of basic elements of extension planning that must be fulfilled in order to have positive impacts of extension process.

Key words: agricultural extension, agricultural extension planning, elements of agricultural extension planning.

Author's address:

Marica Miladinović
Departman za ekonomiku poljoprivrede
i sociologiju sela,
Poljoprivredni fakultet,
Trg Dositeja Obradovića 8,
21 000 Novi Sad
tel: 021/ 485 3270
e-mail: maricam@polj.ns.ac.yu